

Hamsun-bildet som ble forfalsket

NILS RØMMING

“Fotografiet av Knut Hamsun med NS-merket i jakkeslaget er forfalsket. Det ble etter all sannsynlighet «bearbeidet» i det svenske billedbyrået Pressens Bild, og senere trykket i en rekke aviser og bøker, sist i Dagbladet, skriver Nils Rømming. Kronikkforfatteren er freelance-skribent med bakgrunn i presse og forlag.

En gang mellom 1944 og 1948 «bearbeidet» en eller annen et bilde av Knut Hamsun.

Hvem som gjorde det, har seg antagelig ikke lenger oppklare, men henikten var åpenbar: «Bearbeidelsen» skulle styrke troen på at Hamsun var medlem av Nasjonal Samling, en av de ca. 50 000 medlemmer av Quislings parti som kollektivt måtte svare for den økonomiske skade partiet hadde påført Norge under krigen.

Hamsuns antatte NS-medlemskap og landssviklovgivningens bestemmelser om at medlemmer i NS samlet var ansvarlige, var avgjørende for at Høyesterett i 1948 ruinerte Hamsun ved å dømme ham til å betale en erstatning, i dag tilsvarende vel 14 millioner kroner, beregnet med pris- og lønnsutviklingen som målestokk. Erstatningen skulle være Hamsuns bidrag til å rette opp den skaden som partimedlemmene samlet hadde forvoldt, i dag et beløp på rundt 12 milliarder.

Ville Høyesterett ha dømt Hamsun til å betale hvis han ikke hadde vært medlem av Nasjonal Samling?

Høyesterett tok ikke stilling til spørsmålet, fordi så lenge Hamsuns medlemskap var fastslått og medlemmenes kollektive erstatningsplikt lovfestet, var det ingen grunn til å gå inn på problemstillingen.

Det fremgikk ikke av dommen om Høyesterett foretok en selvstendig vurdering av bevismaterialet. Høyesterett la til grunn synet til de to domsmennene i herredsretten, nemlig at Hamsun hadde vært NS-medlem. Formannen i herredsretten, dommeren med juridisk kompetanse, kom derimot til at det ikke var bevist at Hamsun var medlem, og ville frifinne ham.

Hvilken rolle spilte det «bearbeidede» Hamsun-bildet for Høyesteretts avgjørelse?

Bildet ble 15. mars 1948 gjengitt over tre spalter på førstesiden i den svenske storavisen Dagens Nyheter. Oslo politikammer hadde skaffet aktoratet et eksemplar, som ble forelagt Høyesterett som dokument nummer 55.

Hvis Høyesterett la vekt på bildet, må det ha styrket rettens tillit til domsmennenes vurderingsevne. For på bildet bar Hamsun et formidabelt partimerke for Nasjonal Samling på venstre jakkeslag, og Oslo politikammer eller aktoratet hadde i tillegg utstyrt avisbildet med en tykk sort pil som pekte på merket.

Bildet var ukjent for norsk offentlighet til 1996. Da utkom en bok med tittelen «Hamsun og hans kors». Forfatteren, Arne Tumyr, hadde kommet over den svenske avisen da han gjennomgikk aktoratets dokumenter i Riksarkivet under forarbeidene til sin bok. Han fant ut at bildet var levert av det svenske billedbyrået Pressens Bild, og skaffet seg et eksemplar derfra.

Tumyr brukte bildet som bilkkfang på omslaget, beskåret til Hamsuns ansikt og den øverste del av jakken med partimerket på jakkeslaget. Inne i boken var bildet, gjengitt ubeskåret, og viste Hamsun sammen med Ellinor, yndlingsdatteren. Som tittel på boken hadde Tumyr satt «Hamsun og hans kors», en henspilling på Solkorset – Nasjonal Samlings partisymbol.

I en utførlig bildetekst kunne Tumyr opplyse at påtalemyndigheten hadde brukt bildet som et av bevisene for at Hamsun hadde vært medlem av NS, og at det var tatt under et besøk hos datteren i Tyskland i 1941.

Boken satte øyensynlig Øystein Rottm og Gyldendal på sporet av bildet, og det ble brukt i praktverket «Hamsuns liv i bilder», som forlaget utga senere i 1996. Der ble bildet gjengitt ubeskåret over en hel side inne i boken. Ifølge Rottmets tekst er bildet det eneste kjente der Hamsun bærer Nasjonal Samlings merke på jakkekraven.

Bortsett fra Tumyrs opplysning om at bildet ble brukt som bevis mot Hamsun, er samtlige opplysninger feilaktige. Og bildet er forfalsket.

Forfalskningen er grov, og enkel å avsløre. Den har unnått både Tumyrs, Rottmets og Gyldendals oppmerksomhet, til tross for at enhver med litt fotokynndighet burde ha fått mistanke om at noe er galt ved å ta en nærmere kikk på bildet. Merket er uvanlig tydelig, det formelig lyser mot en, som det skulle vært tegnet på bildet.

NS-merket var antagelig grunnen

NØRHOLM 1944: I Øystein Rottmets praktbok «Hamsuns liv i bilder» (Gyldendal 1996) gjengis bildet av Knut Hamsun med NS-merket i jakkeslaget over en hel side. Bildet er beskåret.

til at bildet ble slått stort opp som illustrasjon til et intervju i Dagbladet med Walter Baumgartner om hans Hamsun-monografi, nylig utgitt i Norge. Valget av bildet var i tråd med Baumgartners beskrivelse av Hamsun som «frastøtende» i bokens tittel, ytterligere understreket ved valget av overskrift: «Hamsun var nazist».

En runde med telefoner, et besøk i Riksarkivet, Det Kongelige Bibliotek i København, noen brev og faxer gir følgende resultat:

En eller annen, antagelig i Pressens Bild, har i tidsrommet 1944–48 tegnet merket på Hamsuns jakkeslag. Redaktør Hasse Holmberg i Pressens Bild bekrefter dette i et brev av 26.8.1998: «Kopien som er arkiverad hos oss er bearbetad på ett eller annat sätt, vilket tydelig framgår av medsånda förstoring. Vem som har gjort det och när, är det svårare att få utträtt. Förmödligen är den redan bearbetad innan den första gången blev publicerad i Dagens Nyheter, vilket tycks vara den 15.3.1948.»

Holmberg reiser spørsmålet om det kan skjule seg noe bak merket, og at «bearbeidelsen» er en sterk retusjering for å gjøre det bedre synlig ved reproduksjon. Med andre ord at det er snakk om forbedring, ikke forfalskning.

Nå er det på det rene at Hamsun ved enkelte anledninger bar Nasjonal Samlings partimerke. Det ble ifølge Hamsuns politiforklaring tvangsforbert ham av det ledende partimedlemmet i Grimstad-området, Sjur

Fuhr, landskjent som produsent av Golden Power, «den norske champagne».

«Stikk i strid med Rottmets opplysning i bilde teksten finnes det flere bilder av Hamsun med NS-merke, blant annet av Hamsun og hans barnebarn i 1944 – i Rottmets eget verk!

Men det finnes ingen bilder av Hamsun med Nasjonal Samlings merke ved anledninger hvor han kunne hatt fordel av å skilte med medlemskap: under møtet med Terboven på Skaugum i 1941, på talerstolen under kongressen i Wien og under besøket hos Hitler i 1943, om bord i en tysk ubåt i Arendal i 1944.

Det synes som om Hamsun av og til pyntet seg med merket privat, på samme vis som han pyntet seg med den forgyt marlhøne på jakkeslaget når han fant det for godt.

At det famøse bildet med NS-merket etter all sannsynlighet er forfalsket og ikke retusjert, fremgår av følgende:

Hasse Holmberg opplyser i brevet at Pressens Bild kjøpte bildet fra et tysk fotoagentur, ORBIS-PHOTO i Berlin, i 1944, til eventuell bruk ved Hamsuns 85-årsdag i 1944 (4. august).

Bildet stammer fra et besøk som en tysk soldat (og redaktør av vittighetsbladet *Simplicissimus*), Olaf Iversen, avla hos familien Hamsun på Nørholm forsommeren 1944. Iversen var åpenbart en bekjent av Ellinor fra et Tysklands-opphold.

Under tilbakereisen gjennom Danmark forfattet Iversen en underholdende artikkel om det tre uker lange Nørholm-oppholdet for en tysk propagandaavis i Danmark, «København Soldatenschrift» (nr. 210, 30.07.44). Kompletten befinner seg i Det Kgl. Bibliotek i København.

Artikkelen var illustrert med bilder fra oppholdet, åpenbart tatt av en profesjonell fotograf. Et av bildene er en variant av det omtalte Hamsun-bildet med partimerket. Bakgrunnen er den samme; jakken, skjorten, slipsen. Fotografen har tydeligvis tatt flere bilder av samme motiv: Hamsun og Ellinor i en sofa.

På dette bildet bærer Hamsun ikke Nasjonal Samlings merke.

En tenkelig forklaring kan være at han bærer det på noen bilder og ikke på andre (det kan se slik ut på et annet motiv). Men ville den tyske propagandaavisen valgt å slå opp et bilde av Hamsun uten et synlig NS-merke, fremfor et med?

En annen forklaring kan være at Hamsun har båret en marlhøne, og at noen har retusjert merket som om det var et solkors, i god tro eller mot bedre vitende.

Alt taler iallfall for at bildet fra

Pressens Bild på en eller annen måte er forfalsket, og at forfalskningen har inngått som bevis i saken mot Hamsun.

Hamsun-bildet føyer seg inn i rekken av de mange bilder som er forfalsket gjennom tidene. Vanligvis har forfalskningene bestått i at personer er fjernet. Sovjetunionen var som kjent ekspert på metodikken. (Trotskij forekommer ikke på noe bilde etter at han ble lyst i bann av Stalin, og så videre helt opp til våre dager.)

Men å fjerne en person fra et bilde er én ting, noe annet å tilføye – en person, en situasjon, et NS-merke. Det er langt vanskeligere, og faren for å bli avslørt er større.

I Hamsuns tilfelle har redaksjonen i en ledende avis, en fremtredende litteraturforsker, et ledende forlag og Hamsun-biografen Walter Baumgartner gått på limpinnen. Hva er forklaringen?

Kanskje ønsker enkelte å stemple Hamsun som nazist (in casu NS-medlem) for evig og alltid, og tar det ikke så nøye med å granske materialet som skal dokumentere det. I sin iver overser de at begrepet nazist har et annet innhold nå enn da Hamsun erklærte seg som «Quislings mann». Ordet nazist utløser automatisk refleksjoner ved navn som Einsatzgruppen, Auschwitz, Holocaust, ord som Hamsun med overveldende sannsynlighet aldri hørte under krigen og ikke ville ha forbundet med noe, om han hadde hørt dem.

“ Godtroenheten overfor en åpenbar forfalskning av Hamsun-bildet er skremmende ”

Karakteristisk er det at under et Hamsun-seminar i tilknytning til Den norske Forfatterforenings jubileum for noen år siden ble det gjort iherdige forsøk, blant andre av foreningens tidligere leder, Ebba Haslund, på å slå Hamsun i hartkorn med Auschwitz. Riktignok under protester fra tilhørere.

Hamsun visste selvsagt ikke noe om massedrapene på jøder. Han visste antagelig mindre enn andre, fordi han ikke mottok illegale aviser, ikke var i stand til å lytte på London radio eller hadde øre for rykter.

Godtroenheten overfor en åpenbar forfalskning av Hamsun-bildet er skremmende.

Skremmende er det også at bildet kan ha medvirket til at Høyesterett godtok antagelsen til de to domsmennene i herredsretten om at Hamsun hadde vært medlem av NS, grunnlaget for erstatningsdommen.

Marianne Hamsun antydet under Hamsundagene på Hamarøy i sommer at hun ville slåss for at erstatningssaken blir gjenopptatt. Bildet leverer henne et nytt kort på hånden.

Se også side 2